

İsyan Günlerinde İstanbul: Bir Arkeoloğun Gözünden 31 Mart İsyanı

W. M. Ramsay, Haz. Selim Ahmetoğlu, Çev. Gökçenur Şehirli Kürcüoğlu

İstanbul, Timaş Yayınları, 2019, 232 sayfa, ISBN: 9786050830675

Burhan BUDAK*

Tek bölümden oluşan elinizdeki çeviri eser; asıl metinden önce William Mitchell Ramsay'ın kısa yaşamöyküsü, söz konusu eseri ve dönemin tarihsel arka planına ilişkin olarak sunulan açıklamalı bilgileri ihtiva ederek okuyucunun tam olarak ne ile karşılaşacağına zeminini hazırlayan giriş mahiyetindeki kısmı da değerlendirildiğinde iki ana kısımdan oluşmaktadır.

Eserin çıkış noktasını, Sir W. M. Ramsay'ın ailesiyle birlikte Anadolu'da arkeolojik çalışmalar yapmak üzere Avrupa'dan yola çıktıkları esnada 31 Mart Vakası'nın patlak verdiğini öğrenmeleri üzerine Osmanlı payitahtında yaşanmakta olan hadiseleri yakından takip edebilmek amacıyla Berlin'den ilk trenle İstanbul'a gelerek on yedi gün boyunca kayda geçirdiği gözlemleri teşkil etmektedir. İngilizceden Türkçeye aktarılan hatırat niteliğindeki bu eser, 1909 yılında basıma hazırlanan *The Revolution in Constantinople and Turkey: A Diary* adını taşımaktadır.

Eserde, yazarın 31 Mart Vakası'nın baş göstermesini takiben tren yolculuğundan edindiği izlenimleri ve İstanbul'da tanıklık ettiği hadiselerin anlatıldığı ilk 194 sayfalık kısım ele alınmaktadır ki bu durum aynı zamanda elinizdeki eserin kapsamını da ifade etmektedir.

Sir W. M. Ramsay, bu eserinde her ne kadar kendi fikirlerinden ziyade çevresindeki insanların

---

*Doktora Öğrencisi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih ABD, burhan.budak60@outlook.com

fikirlerine yer vermeye özen göstermiş ve bu gayesini sıklıkla dile getirmiş olsa da eseri kaleme alırken fikirlerini etkileyen üç temel unsuru da ortaya koymaktan çekinmemektedir ki buradaki öngörü ve değerlendirmeleri aynı zamanda eseri kaleme alış amacını da ifade etmektedir; *“Jön Türklerin vatanseverliğine ve fikirlerine duyduğu güven,31 Mart Vakası'nın Doğu-Batı çatışmasının bir merhalesi olduğu, vatansever bir özünün bulunduğu ve ilerleyen süreçte ulusal bir kimlik kazanacağı düşüncesine sahip olması, Osmanlı ülkesinde yaşanan sıkıntılı durumun İngiltere ve Almanya arasındaki küresel rekabetten kaynaklandığı.”*

Sahip olduğu efkârı ve kanaati mümkün oldukça arka planda tutma eğiliminde bulunarak elde ettiği verileri bilhassa olaylara tanıklık eden ve bilgi sahibi olan İstanbulluların görüşlerine başvurarak istimal eden Ramsay, eserinde belirttiği üzere seyahatinde kendisine eşlik eden eşinin ve kızının gözlem ve analizlerinden de faydalanmıştır. Edindiği bilgileri titizlikle inceleyen Ramsay, yalnızca tanıkların anlattıklarına bağlı kalmayıp İstanbul'da bulunduğu süre boyunca olayların gelişimini sonuna kadar takip ederek sunduğu bilgileri, yargılamaktan uzak ancak eleştirel bir bakış açısıyla tanıkların şahsi kanaatlerini farklı fikir ve görüşlerle kıyaslayarak hadiselerin arkasındaki mantıksal gerekçeleri arama çabası içerisinde olmuştur.

Eserine giriş yapmadan önce İstanbul'daki siyasî ve sosyal yaşantıyı özetleyen Ramsay, aynı kısımda eserinin okuyucu kitlesi olarak gördüğü İngiliz halkına hitaben hususî bir açıklamada bulunmaktadır; İstanbul'da bulunan resmî İngiliz görevlileriyle herhangi bir temasta bulunmadığını ve kısa süreliğine görüştüğü kişilerle yaptığı görüşmelerin de kelimesi kelimesine olarak bazılarının Londra gazetelerinde ve bir tanesinin de günlüğünde aktarılmasının önüne geçecek bir engel bulunmadığını ifade etmektedir. Bu açıklamasıyla Ramsay'ın aslında İngiliz elçiliği ve faaliyetlerine ilişkin art niyetli söylentileri izale etmek amacıyla hissi bir teminat vermek istediği anlaşılmaktadır. Nitekim eserde, İngiltere'nin Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerinde, İngilizlerin Osmanlı'daki varlığında ve misyonlarında gizli bir emelin bulunmadığına yönelik izahata sıklıkla rastlanmakta oluşu yazarın bu gayesini doğrulamaktadır.

İngiltere halkının neredeyse tamamının Jön Türklerin 1908 ve 1909 Nisan'ındaki iki mücadeleyi kolay bir zaferle kazanmasından ibaret olduğunu sandıklarını ifade eden yazar, bu bilginin yüzeysel olarak doğru olmasıyla birlikte eksik ve yanıltıcı olduğuna işaret ederek İngilizlerin, İstanbul halkının 1909 Nisan'ında husule gelen ihtilal esnasında yaşamak zorunda kaldığı endişenin idrakinde olmadıkları gibi atlatılan tehlikelerden de bihaber olduklarını belirtmektedir.

Ramsay ve ailesi Berlin'den İstanbul'a giderken trende Mehmet Bey takma adıyla anmış olduğu Selânik'teki askerî birliklere katılmak üzere yola çıkan bir Jön Türk ile olan tanışmasına ve akabinde ülkenin mevcut durumu hakkında aralarında geçen sohbete dair eserinde detaylı olarak yer vermektedir. Ramsay ve ailesinin Mehmet Bey ile aralarında geçen sohbet konularının en çarpıcı örneklerinden birisi de Hareket Ordusu'nun İstanbul'a ulaşmasını takiben Mehmet Bey'in, *“evlerinde sessiz sakin oturan Avrupalılar için herhangi bir tehlike söz konusu olmayacaktır. Onların canlarını ve mallarını korumak adına gerekli her tedbir alınacaktır. Bunun böyle olmasını sağlamak için gerekli her ayarlama yapıldı”*

sözlerine karşın Ramsay, yalnızca nezaketten söylendiğini düşündüğü bu sözleri fazla dikkate almadığını belirtmiştir. Ancak bu sözdeki haklılık payını da isyanın sonlandırılmasından sonra anlamlandırabildiğini ifade eden yazar şu sözlere yer vermiştir; “*sırf bu beyan bile sıkıntıların önceden kestirilip gerekli önlemlerin alındığının ve titizlikle tasarlanmış bir harekâtlar serisinin habercisiymiş.*” Bu düşünceden hareketle Ramsay, Avrupalıların güvenliğinin sağlanması hususunda gösterilen titizliğin bir diğer nedeni olarak Anayasayı korumak isteyen İttihatçıların planlarının sekteye uğramasını önlemek amacıyla Avrupa'nın müdahalesine herhangi bir mahal veya mazeret sunulmasının önüne geçmek olduğunu kaydetmektedir.

İstanbul'da nüfuz sahibi olabilmek için İngilizler ve Almanlar arasında süregelen hararetli çekişmenin Türkiye'deki barış ve nizamı bozduğunu ifade eden Ramsay, taraflar ve menfaatleri arasında devamlı bir mücadele olması sebebiyle mücadeleyi sürdürmek adına düzenin sağlanmasının feda edildiğini kaydetmektedir.

Temmuz 1908'de meşrutiyetin yeniden ilan edilmesinin ardından Jön Türklerin iki gruba ayrıldıklarını ifade eden yazar, bu gruplardan birinin İttihat ve Terakki Cemiyeti, diğerinin ise Ahrar Fırkası yani Liberaller olduğunu belirtmektedir. Eserde Jön Türkler denilirken İttihatçılar, Liberaller denilirken ise yalnızca Ahrar Fırkası değil, Ahrarcılarla birlikte hareket eden Kâmil Paşa gibi İttihatçı karşıtı önemli devlet adamları ve bürokratları da ifade eden bir gruptan söz edilmektedir. Her iki grubu da birbirinden ayıran mühim farklılıklara odaklanan Ramsay, asıl farkın yönetim anlayışından kaynaklandığını ifade etmektedir. Nitekim Ahrarcıların özerkliğe meyilli olmasına karşın, İttihatçıların heterojen bir yapıya sahip olan devletin ancak güçlü bir merkezî idare ile ayakta tutulabileceğini düşündüklerini kaydetmektedir.

Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelişiyle birlikte liberallerin kışkırttıkları isyanın bastırılmasını takiben çok ağır bedeller ödediğine işaret eden yazar, İttihatçıların ordudan aldıkları destekle sıradaki hamlelerinin kendilerine muhalif olanları etkisizleştirmek olduğunu bu suretle pek çok Ahrar üyesinin tutuklandığını ve bir kısmının da kaçmak mecburiyetinde kaldığını belirtmektedir.

Eserinde birçok Türk subayının Almanya'da eğitim gördüğüne değinen Ramsay bunlar içindeki en önemli subaylardan birisi olan Mahmut Şevket Paşa'nın ünlü Alman General von der Goltz'ın eski bir öğrencisi olduğunu ve isyanın bastırılmasında Goltz Paşa'nın taktiksel manevralarını kullandığını belirtmektedir. İstanbul'daki insanların, Almanya'nın, Jön Türklerin başarısı için Hürriyet Ordusu'na maddi destek sağladığından bahsettiklerini kaydeden yazar bu nedenle İstanbul'daki herkesin, Jön Türk zaferini bir Alman zaferi olarak görmesinin çok da yersiz sayılmayacağını ifade etmekle birlikte Almanya'nın asıl faydasının Jön Türk liderlerine vaziyetin zorluklarını fark ettirip bu zorlukları göğüslemelerine yardım etmeleri olduğuna işaret etmektedir.

Yolculukları esnasında trenin hemen her istasyonda fazladan bekletildiğini ifade eden Ramsay, İstanbul'a beş saatlik bir mesafede bulunan küçük bir istasyona ulaştıklarında ve nedeni açıklanmaksızın durdurulduklarında, yolculara sessizce beklemeleri gerektiği direktifinin verildiğini belirtmektedir.

İstasyonlardaki bekleyişleri sürerken gözlem yapma olanağı bulan Ramsay, hemen tüm demiryolu hattı boyunca İttihatçıların gözcüleri bulunduğunu, istasyonların İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerince denetim altında bulundurulduğunu ve batıdaki iletişim ağlarının kontrol altında tutulduğunu belirtmektedir. Çatalca civarında beklemekle geçirdikleri süre boyunca istasyonda beklemekte olan gönüllü askerlerle ilgili yaptığı gözlemlere dayanarak açıklamalarda bulunan Ramsay, askerlerin *Baba Hamit bitti!* söylemlerine dayanarak gönüllülerin Hürriyet Ordusu'na duydukları güvenle kalplerinde telaşsız bir neşe ve heyecan taşıdıklarını, sıcak tavırları, gülen yüzleri ve birbirleri ile şakalaşmalarından keyiflerinin yerinde olduğunu ve herhangi bir kaygıları bulunmadığını ortaya koyduklarını belirtmektedir. İstasyonda cepheye giden iki ayrı tren gördüklerini ifade eden Ramsay, trenlerdeki asker ve askeri araçların sayısına ilişkin yaklaşık tahminlerde de bulunmaktadır.

Hürriyet Ordusu'nun İstanbul'dan kırk kilometre uzaklıktaki cephelerde toplandıklarını kaydeden Ramsay, buradaki gönüllülerden birisinin yanlarına gelerek fotoğrafının çekilmesini rica ettiğinde gönüllülerin kendilerini gizlemediklerini bilakis kendilerini hürriyet savaşçısı olarak gördükleri için kimliklerini gururla öne çıkarmak istediklerini belirtmektedir. Ayrıca söz konusu gönüllünün, birinin tüfeğini ödünç alarak geldiğinde fotoğraf için tüfeğin süngüsünü takmaya çabaladığını ancak bir türlü takamadığını ifade ederken de bu durumun gönüllü birliklerin aslında ne kadar acemi ve eğitimsiz olduklarının bir kanıtı olduğuna işaret etmektedir.

İsyan başladığında İstanbul'daki birçok dükkânın kapalı bulunduğunu kaydeden Ramsay, gıda ürünlerinin temini hususunda halkın birkaç gün içinde büyük sıkıntılar yaşadığını, otellerdeki turistlerin kısa süre içerisinde ülkeyi terk ettiklerini hatta Ramsay ailesinin, buldukları oteldeki tek müşteri olduklarını belirtmekle birlikte ticaretin durma noktasına geldiğini ve halkın bir kısmının ihtiyaçlarını temin edebilmek amacıyla değerli eşyalarını sattıklarını da ifade etmektedir.

Ramsay, eşinin notlarından aktardığı üzere, eşinin kızıyla birlikte arkadaşlarının tavsiyelerinin aksine isyan günlerinde İstanbul'u gezmek ve gerek başkentte gerekse de taşrada yaşanmakta olan olaylara ilişkin mevcut durum hakkında daha sağlıklı bilgilere ulaşmak amacıyla hem Amerikalı hem de İngiliz İncil Topluluklarını temsil eden ve Amerika Misyonlar Kurulu'nun da idari merkezi olan İncil Evi'ne gittiklerini kaydetmektedir. Türklerle Hristiyanlar arasında halkın can ve mal güvenliğini tehdit edecek herhangi bir sorun çıkması halinde öncelikli olarak İncil Evi'ne telgrafla haber gönderilmesine dair bir de anlaşma bulunduğunu kaydeden Ramsay, olaylara ilişkin en güvenilir bilgilere buradan ulaşabileceklerini ifade etmektedir. Buradan edindikleri bilgilere göre, Adana'da yaşanan olaylar esnasında aralarında iki Amerikalı misyonerin de bulunduğu altı yüz kişi öldürülmüş, olaylar baş gösterdiğinde Adana'da düzenlenmekte olan Protestan Ermeni Kilisesi'nin yıllık kongresinde yirmi iki Ermeni rahibin öldürüldüğü ve devamında çıkan çatışmalarda ise binlerce kişinin daha öldürüldüğü haberini aldıklarını belirtmektedir.

Yaklaşık otuz bin tiraja sahip olan ve İstanbul'un Liberaller safında yer alan yegâne gazete olan *İkdâm*'ın sahiplerinin şehirdeki karmaşanın doğrudan bir yansıması olarak güvenlik sorunlarından ötürü

İstanbul'dan firar etmelerini değerlendiren Ramsay, gazetenin editörüyle yapmış olduğu bir sohbetten aktardığı üzere, ülkedeki siyasî gerginliğin bilhassa da İstanbul'da yaşatmış olduğu bunalım neticesinde sosyal yaşantının yanı sıra Osmanlı basın dünyasında da mühim gelişmelerin yaşandığına işaret etmektedir. Gazete sahiplerinin can ve mal güvenliklerinin ihlali gibi sorunların giderilmesini talep etmek üzere gerekli mercilere başvurdukları halde ya kendi güvenliklerini sağlayacakları ya da başkenti terke mecbur kalacakları yanıtını almaları karşısındaki neticeyi gazete sahiplerinin ifadesiyle aktaran Ramsay, düşmanlarının amacının onları öldürmek değil de gönüllü olarak sürgüne yollamak olduğunu ve şayet kendi istekleriyle ayrılmazlarsa imalı bir şekilde diğer seçeneğe başvurmaya da hazır olduklarını ifade etmektedir. Ramsay'a göre, liberal ve İngiliz dostu gazete olan *İkdam*'ın da yok edilmesiyle Alman hayranı gazeteler kamuoyunun hâkimi kılınmaya çalışılmıştır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin girişimi neticesinde şehrin bazı noktalarının asker tarafından muhasara altına alındığının bilgisini aktaran Ramsay, yaşanan belirsizlikler ve bir çatışma çıkması ihtimaline karşın varlıklı nüfusun şehri terk etmeye başladıklarını bu nedenle gidiş seferi yapan tüm vapurların doluluk oranının son derece yüksek olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca iktidar partisi tarafından sıkıntı yaşatılan pek çok mültecinin elçilikler ve nüfuz sahibi yabancılar tarafından kurtarıldığına değinen Ramsay, aldığı bilgiler doğrultusunda hayatları tehdit altında olan birçok Türk'e, Alman ve İngiliz elçilikleri tarafından ya koruma sağlandığını ya da ülkeden çıkmalarına yardımcı olunduğunu ifade etmektedir. Ramsay'ın aktardığı bilgilere göre bu durumun en çarpıcı örneklerinden birisi de İstanbul'da konuşlanmış olan Birinci Kolordu Kumandanı Mahmut Muhtar Paşa'nın kendi askerleri tarafından evini muhasara eden isyancıların elinden evinin bahçe duvarından atlayarak kaçmak suretiyle evine çok yakın mesafede bulunan bir İngiliz hanesine sığınması olduğunu kaydetmektedir. Ev sahiplerinin yardımları sayesinde isyancılara teslim edilmeyen paşa, bir gün sonra evden denizci kılığında çıkarılarak bir Alman elçiliği filikası aracılığıyla bir vapura götürülerek hayatı kurtarılmıştır. Ramsay, Hürriyet Ordusu'nun başarılı muhasarasının ardından -on iki gün sonra- evine geri dönebilen paşanın, tüm bu olan bitene rağmen kendi şahsî intikamını aldığı düşünülmesin diye Hürriyet Ordusu'nun askeri operasyonlarına katılmadığını belirttiğini ifade etmektedir.

Hürriyet Ordusu'nun 24 Nisan Cumartesi sabahının ilk ışıklarıyla top atışlarına başladığını kaydeden Ramsay, muhasara ile birlikte şehrin giriş çıkışlarının tamamen kapatılmasını takiben II. Abdülhamid'in birliklerinin bulunduğu hemen tüm kışlaların ele geçirildiğini belirtmekte ve dört-beş saat içerisinde Yıldız Sarayı'nın etrafının kuşatıldığı haberini aldıklarını ifade etmektedir. Şehre yapılan kuşatma öncesinde kargaşa çıkması ihtimaline karşın tüm olasılıkların hesaplanması ve gerekli tedbirlerin alınması sayesinde başkentin kaosa sürüklenmesinin önüne geçildiğini ifade eden yazar, harp okullarındaki ve lisedeki öğrencilerin elçilik, banka ve diğer önemli ofislerin korunması için nöbetle görevlendirildiklerini kaydetmekle birlikte kuşatma boyunca ancak ateş hattında kalan bazı evlerin zarar gördüğünü ve merakına yenik düşüp olayları yakından izlemek isteyen birkaç kişi haricinde hiçbir sivilin çatışmalardan zarar görmediğini belirtmektedir.

Eserde Hürriyet Ordusu'na katılmak üzere Anadolu vilayetlerinden gelen gönüllü birlikler olsa da ordunun büyük bir kısmını Makedon ve Arnavut askerlerin oluşturduğunu ifade eden yazar, Selânik askerlerinin herhangi bir suistimale tahammülü olmadığını ve Avrupalılar hariç ordunun talimatlarına itaatsizlik eğilimi içerisinde olanların oracıkta vurularak öldürüldüklerini belirtmesiyle ordunun harekât boyunca son derece disiplinli hareket ettiğine işaret etmektedir. Bu hususta, Berlin-İstanbul treninde karşılaştığı Jön Türk üyesi Mehmet Bey'in herhangi bir kargaşa çıkması ihtimaline karşın her türlü önlemin alındığı sözünü hatırladığında, bu sözlerin olayların gelişimiyle birlikte her şekilde doğrulanmış olduğunu ifade etmektedir.

Osmanlı Devleti'ndeki hal' vakalarını Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilme hadisesi üzerinden değerlendiren Ramsay, düşüncelerini *"Batı'da padişahın yönetimden el çektirilebilmesi için yönetime uygun olmadığına dair hakkındaki suçlamaya bir isnat gerekliliği olduğunu ancak Doğu'da bu durumun fetva emininin karşı koyacak dirayeti gösterip gösteremeyeceğine bağlı olduğunu"* ileri sürerek esasında usulsüz bir uygulamada bulunulduğunu ispata çalışmıştır. Ancak Ramsay, Osmanlı Devleti'nde bir padişahın fâsık olması veya sahip olduğu niteliklerden birini kaybetmesi durumunda yasal bir dayanak oluşturularak hal' vakasının gerçekleştirilebildiği bilgisine ya sahip olmadığı için ya da II. Abdülhamid için herhangi bir suç ispatı aranmadığını düşündüğü için bu kanaate sahip olmuştur. Nitekim Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilme gerekçeleri resmî kayıtlara; dinî kitapları yaktırması, devlet malını israf etmesi, hukukî bir mesnede dayanmaksızın kişileri ölüm, hapis ve sürgün gibi cezalara çarptırması şeklinde geçmiştir. Ancak Sultan'ın hal'ine sebebiyet veren söz konusu suçlamaların gerçekten tahakkuk edip etmediği konusu da tartışmalıdır.

Ramsay'ın aktardığı bilgilere göre, Sultan Abdülhamid'in oturmakta olduğu Yıldız Sarayı, Hürriyet Ordusu tarafından ablukaya alındıktan ve sarayın dış dünya ile tüm teması kesildikten sonra Sultanın teslim olması beklenmiş ve bir süre sonra saraydaki erzak tükendiğinden sultan ve saray halkı teslim alınıp saray boşaltılmaya başlanmıştır. Birçok saray çalışanının kuşatma öncesinde kaçarak şehri terk ettiğine değinen Ramsay, teslim alınan yaklaşık üç yüz kadar saray hizmetlisinin de muhafızlar eşliğinde üstü açık faytonlar aracılığıyla askerlerin ve halkın oluşturduğu meraklı kalabalığın arasından Harbiye Nezareti hapishanesine götürülüşlerine tanıklık etme olanağı bulmuş ve bu tarihi anı, tümüyle gözlemlerine dayanarak halkın ve ordunun tutumundan tutukluların giyim kuşamlarına ve yüzlerine yansıyan hâlet-i ruhiyelerine kadar yaşananları adeta bir roman yazarının detaycılığıyla ve çarpıcı bir üslupla kayda almıştır.

Yıldız'ın teslim alınmasının ardından olağanüstü hâlin bir getirisi olarak ordunun aldığı tedbirlerin ve kısıtlamaların, şehir halkının günlük yaşantısını güven içerisinde sürdürebileceği bir düzeye indirgenmesini takiben yaşanan olayların toplumun bilinç yapısı üzerindeki etkisini değerlendiren Ramsay, İttihatçıların, hasımları olarak gördüğü şeyhlere ateş açma ihtimalini dahi düşündüklerini ifade etmektedir. Ramsay'a göre, muzaffer Jön Türkler için askerî vazife namazdan önce gelmektedir ve emir verildiğinde askerlerin şeyhlere ateş açmaya hazır olmalarını beklemeleriyle Jön Türklerin, halkın dinî

hissiyatını ezip geçtiklerine dikkat çekmektedir. İngilizlerin kendisine böylesi bir politikanın Müslüman bir ülkede uygulanabilir olup olmadığını sorduklarını ifade eden Ramsay, Selânik'in sadık askerlerinin bile katıldığı 31 Mart Vakası'nın bu tehlikenin ne denli ciddi ve gerçek olduğunu kanıtladığını öne sürdüklerini belirtmektedir. Bu tecrübeye dayanarak dinî hassasiyete dayalı olarak her an benzer bir patlama yaşanabileceği düşüncesinin altını çizen yazarın, Anadolu ile dindar olmayan Avrupa Türkiye'si arasında vuku bulacak olası bir iç çatışmayla ülkenin ikiye bölünmesinin yakın gelecekte muhtemel olduğu yönündeki tahminlerinden söz etmesi ilginçtir.

Milletvekillerinin, Sultan Mehmet Reşat'ın huzuruna kabul töreninde yeni bir çağı da başlatmış olduklarına işaret eden Ramsay, padişahın eteğinin ucunu öpmek gibi küçük düşürücü itaat gösterilerinin son bularak Meclis-i Mebusan tarafından yalnızca el sıkışma olarak değiştirilmiş olmasının yanında, devletin en büyük giderlerinden biri olan harem dairesi masraflarının da padişahın dört eşle sınırlandırılması ile azaltıldığını ve *"imparatorluktaki en büyük musibetlerden birinin ortadan kaldırıldığını"* ifade etmektedir.

Hatıratında Beşiktaş'ta bulunan Robert Koleji ziyaretinden bazı anekdotlara da yer veren Ramsay, Güneydoğu Avrupa ve Anadolu'daki Hristiyanların orta sınıfına eğitim vermekte olan bu kurumu, dünya tarihinin saf özveriyi temel alarak hayata geçirilmiş ve takdire şayan bir sağduyunun rehberlik ettiği sıra dışı oluşumlardan biri olarak tanımlamaktadır. Bu kurumun, Doğu Meselesine barışçıl bir çözüm üretmek amacıyla diğer tüm Avrupa güçlerinden ve elçilerinden daha fazla çaba gösterdiği kanısında olduğunu ifade etmektedir. Buna mukabil yazar, Avrupa ülkelerinin İstanbul'da bulunan elçilerinin Doğu Meselesini çözmekten ziyade belli bir politikanın parçası olarak gönderildiklerini kaydetmektedir. Nitekim İngiltere haricindeki diğer Avrupalı devletlerin, güçlü ve eğitilmiş bir Türkiye'nin aynı zamanda kendi menfaatlerine olacağını düşünmediklerini bilakis, Türkiye'nin zayıf düşmesi halinde diğer bütün Avrupa ülkelerinin kazançlarının artacağı yönünde bir fikre sahip olduklarına dair kanaatini dile getirmektedir. Bu ülkelerin amaçlarının Türkiye'yi daima kargaşa içinde tutmak olduğunu ifade eden Ramsay, bu düşünce doğrultusunda Türkiye'nin, Asya değerlerini Avrupa'ya istila etme kapısını temsil ettiğini belirtmektedir.

Ramsay, Üsküdar'da bulunan Amerikan Kız Lisesi'nin mezunlarından birisi olan ve Halide Salih mahlası ile anılan Halide Edip Adıvar'dan Türkiye'deki en popüler ve nüfuz sahibi kadın olarak bahsedilmekte olduğunu kaydetmektedir. Adıvar'ın yayımlamış olduğu orijinal adıyla *The Mother in the Home* adlı kitabı vesilesiyle Sultan II. Abdülhamid tarafından kendisine *Şefkat Nişanı* takıldığını ifade eden Ramsay, Müslüman bir padişahın hele de II. Abdülhamid gibi bir sultanın, bir kadına böyle bir nişane takan ilk padişah olmasının kendisini hep şaşırtmakta olduğunu belirtmektedir.

İstanbul'da kaldığı süre boyunca devletin önemli kademelerinde bulunan kişilerle görüşme olanağı bulduğunu ve İstanbul'dan ayrılıp Konya'ya gideceği sıralarda seyahat izni ve diğer gerekli evrakı kendisine sağlayan kişinin ünlü İttihatçı Reşit Paşa olduğunu ifade eden Ramsay, seyahatini ve gezisini kolaylaştırmak amacıyla doğabilecek her türlü ihtiyacına mukabil paşanın, kendisiyle iletişime

geçebileceği bilgisini paylaşmasıyla son derece nazik ve de cömert bir davranışta bulunduğunu ve bu vesileyle yolculuğu boyunca paşanın nüfuzu sayesinde herhangi bir aksaklıkla karşılaşmadığını kaydetmektedir.

Konya ve çevresinde arkeolojik araştırmalar yapmak üzere yola çıktığı sırada İstanbul'da patlak veren 31 Mart Vakası, yazarın ve ailesinin hızlıca İstanbul'a gelerek şehirde yaşananları gözlemleyip fotoğraflamalarına ve modern Türkiye tarihindeki önemli değişim alanlarından birine şahitlik etmelerine imkân tanımıştır.

Bu mühim hatıratta Cumhuriyet'in laboratuvarı olan meşrutiyet sürecinin buhranlı dönemine bir İngiliz arkeoloğun gözünden tanıklık etmekteyiz. Her ne kadar sübjektif yönleri ağır basmakta olsa da hatıraların tarih sahnesinde bizzat yer alan şahısların kaleminden günümüze nakledilmiş olması, dönemin askerî, siyasî, iktisadî ve içtimaî özelliklerinin gerçek yaşamlara nasıl sirayet ettiği merakını tanıklarının ifadeleriyle birleştirerek tarihsel bilginin gücünü artırmaktadır. Bu hatırat da bu yönüyle Türk demokrasi tarihinin mühim bir safhası olan II. Meşrutiyet Dönemi'nin üzerinde en fazla durulan gelişmelerinden birisi olan 31 Mart Vakası hakkında daha önce anlatılanlara yenilerini eklemektedir.